

Skript

HISTORISCH TIJDSCHRIFT

Column: Hoe een foto altijd bij je blijft

Auteur: Willem Melching

Verschenen in Skript Historisch Tijdschrift, jaargang 42.3, pp. 6-7.

© 2020 Stichting Skript Historisch Tijdschrift, Amsterdam

p-ISSN: 0165-7518

e-ISSN: 3051-2506

Skript Historisch Tijdschrift is een onafhankelijk wetenschappelijk blad dat viermaal per jaar verschijnt. De redactie, bestaande uit studenten en pas afgestudeerden, wil bijdragen aan actuele historische debatten, en biedt getalenteerde studenten de kans om hun werk aan een breder publiek te presenteren.

HOE EEN FOTO ALTIJD BIJ JE BLIJFT

Willem Melching

Deze foto is gemaakt in oktober 1935 bij een bezoek van een inspecteur van het Internationale Rode Kruis aan het concentratiekamp Papenburg-Esterwegen.

De persoon links, met het nummer op zijn borst en de ironische glimlach, was Carl von Ossietzky. Hij was hoofdredacteur van het links-liberale weekblad *Die Weltbühne*. Samen met de legendarische Kurt Tucholsky vormde hij de kern van dit politiek-culturele tijdschrift. In een weergaloze - en nog steeds leesbare - stijl fileerden ze alle politici en alle politieke partijen. Ze hielden pleidooien voor de legalisering van abortus, ontdekten de jonge maar veelbelovende Franz Kafka, en maakten gehakt van de mateloos overschatte films van Fritz Lang.

Mijn eerste kennismaking met deze foto was bij het voorbereiden van een literatuurtentamen over de Duitse democratie in de jaren 1918-1933. In één van de boeken stond deze intrigerende foto. Het treurige lot van een groot journalist en politiek commentator was de inspiratiebron voor mijn doctoraalscriptie. Na mijn afstuderen gaf de foto weer een wending aan mijn leven. Ik besloot een proefschrift te schrijven over *Die Weltbühne* én om dat in West-Berlijn te doen. Door deze besluiten raakte ik definitief gegrepen door de Duitse geschiedenis en de Duitse cultuur. Naar aanleiding van deze foto schreef ik een artikel in *Vrij Nederland*. Daarmee had ik de smaak te pakken van het schrijven voor een groter publiek. Op alle belangrijke momenten in mijn vorming als historicus

speelde deze foto dus een grote rol.

Nadat ik had besloten om van *Die Weltbühne* mijn scriptie-onderwerp te maken, kwam ik tot de ontdekking dat er in Nederland geen complete set aanwezig was. Maar gelukkig hielp het toeval een handje. Dankzij destijds een nieuwe techniek verschenen er eind jaren zeventig integrale fotografische herdrukken van belangrijke tijdschriften, waaronder *Die Weltbühne*. Ik spoedde mij naar Athenaeum en voor fl 300,- was ik de trotse eigenaar van 15 dikke delen en één dun deeltje.

Dat ene dunne deeltje was jaargang 1933, tastbaar symbool van de ondergang van de democratie van Weimar. Op 7 maart, toen het laatste nummer van *Die Weltbühne* in de Berlijnse kiosken lag, zat Ossietzky al in de Moabit-gevangenis. In de nacht van de Rijksdagbrand was hij één van de duizenden politieke tegenstanders die door de SA in Schutzhaft werden genomen. Vervolgens zat hij in het beruchte concentratiekamp Papenburg-Esterwegen. Daar in de troosteloze veenkoloniën, vlak over de Nederlandse grens, sloopten de barre omstandigheden en de barbaren van de SA zijn toch al fragiele gezondheid.

Ossietzky werd het boegbeeld van een grote internationale campagne. Doel van de campagne was het binnenhalen van de Nobelprijs voor de Vrede om zo aandacht te vragen voor het lot van de politieke gevangenen in nazi-Duitsland. Helaas kreeg het Noorse comité koudwatervrees en reikte in 1935 geen prijs uit. Vanwege alle internationale aandacht voor Ossietzky werd hij vlak voor de Olympische Spelen van Berlijn uit

Carl von Ossietzky, publicist, als gevangene in het concentratiekamp Papenburg- Esterwegen.
Bron: Bundesarchiv, Bild 183-R70579

het concentratiekamp vrijgelaten en onder bewaking opgenomen in een Berlijns ziekenhuis. Maar de campagnevoerders gaven niet op en in november 1936 kreeg Ossietzky alsnog de Nobelprijs van 1935. Uiteraard kreeg hij geen toestemming om naar Oslo af te reizen. Hij bleef onder bewaking in verschillende Berlijnse ziekenhuizen en overleed op 4 mei 1938.

Na 1945 waren *Die Weltbühne* en Ossietzky onder Duitse historici omstreden. Rechtse historici als Golo Mann zagen de harde kritiek van het blad als een belangrijke oorzaak voor de ondergang van de Republiek. Op links vonden zowel de sociaal-democraten in de Bondsrepubliek als de communisten in de DDR dat de kritiek van *Die Weltbühne* te hard was geweest.

In mijn dissertatie heb ik geprobeerd dit simplistische beeld te corrigeren. *Die Weltbühne*-auteurs waren – volgens mij – geen kritische nihilisten. Ze hamerden voortdurend op de kernwaarde van de democratie: het open debat waarin niets of niemand mocht worden ontzien. Heftig debat, niet om de

democratie te beschadigen, maar om deze juist sterker te maken. Verantwoordelijk voor de ondergang van Weimar waren de gevestigde partijen, zoals het katholieke Zentrum en de SPD, die vanaf 1930 niet meer de verantwoordelijkheid voor het crisisbeleid wilden dragen en natuurlijk de traditionele elites die in 1933 met de NSDAP in zee gingen. Dat waren de echte schuldigen en niet een kettingroker met een schrijfmachine in een klein kantoortje aan de Kantstraße.

Nu, een kleine veertig jaar later, ben ik nog steeds met nieuwe projecten bezig. Ik werk aan een politieke biografie van Karel van het Reve. Net als de Duitse helden uit mijn jeugd een ongeëvenaard stilist en een vlijmscherp essayist en columnist. Karel was in zijn jeugd redacteur van een illegale (!) schoolkrant van het Vossius Gymnasium: De Ventilator. Het was niet zonder enige ontroering dat ik - enkele weken geleden - in het mei-nummer van 1938 een droevig in memoriam las, van ... Carl von Ossietzky. ■